

ІСТОРІЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ В ПІДГОТОВЦІ ДОПРИЗОВНОЇ МОЛОДІ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Анотація. У статті розглядається організаційна діяльність Ніжинського військово-спортивного комітету з мобілізації спорту в 1916-1917 роках, його вплив на фізичну підготовку молоді в регіоні, розкривається роль спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл» в допризовній підготовці молодого покоління.

Ключові слова: військово-спортивний комітет, мобілізація спорту, канцелярія головнопостерегаючого, товариство «Сокіл», фізична культура, військова служба, допризовник, історія, спорт, змагання.

Актуальність. Вивчення літератури з історії фізичного виховання, спорту та архівних джерел [2-5] засвідчує, що період з 1914 по 1917 роки є надзвичайно складним для наукового аналізу становлення й розвитку фізичного виховання та спорту в Україні. Це пов'язано з подіями Першої світової війни, в яку було втягнуто 38 держав світу [1, с. 308]. Значний відбиток наклали військові події насамперед на організації фізкультурно-спортивного руху. З метою підготовки молоді до військової служби в армії Канцелярія Головнопостерегаючого за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії оголосила в кінці 1915 року так звану «мобілізацію спорту». „Положенням про мобілізацію спорту” передбачалось створення спеціальних військово-спортивних комітетів, на які покладалось керівництво фізичним вихованням та спортом на місцях. У зв'язку з викладеним всебічне вивчення діяльності військово-спортивних комітетів у галузі фізичного виховання та спорту згідно „Положення про мобілізацію спорту” в 1916-1917 роках є актуальним завданням.

Постановка проблеми. Історія становлення та розвитку фізичного виховання та спорту в Україні на початку ХХ століття була темою наукових досліджень І. М. Боберського, С. І. Гайдучка, О. В. Тисовського, Е. О. Жарського, П. І. Франка, Т. І. Франка, які працювали переважно над створенням національної системи тіловиховання. О. Д. Бутовський досліджував проблему розвитку теорії і практики фізичної підготовки та фізкультурної освіти військовослужбовців [7]. О. М. Вацеба вивчала становлення й розвиток спортивно-гімнастичного руху у Західній Україні наприкінці ХІХ століття – 30-х років ХХ століття. А. О. Кухтій розробляв організаційні основи розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні. Є. Н. Приступа присвятив своє дисертаційне дослідження проблемі становлення і розвитку педагогічних основ української народної фізичної культури. О. Литвин досліджував стан і основні тенденції розвитку системи фізичного виховання в період між Першою і Другою світовими війнами. Таким чином, проведений аналіз літературних джерел засвідчує, що недостатньо вивченими залишаються питання використання засобів фізичного виховання та спорту в допризовній підготовці молоді в роки Першої світової війни.

Метою дослідження є історичний аналіз організаційної діяльності Ніжинського військово-спортивного комітету щодо «мобілізації спорту» в м. Ніжині Чернігівської губернії в 1916-1917 роках.

Завдання і методи дослідження. Вивчити стан досліджуваної проблеми в історико-педагогічній літературі.

Проаналізувати архівні матеріали щодо організаційної діяльності Ніжинського військово-спортивного комітету щодо «мобілізації спорту» в м. Ніжині. Визначити основні форми й засоби фізичного виховання та спорту в підготовці допризовної молоді до військової служби.

Для вирішення поставлених завдань були застосовані наступні методи дослідження: теоретичний аналіз літературних джерел та архівних матеріалів, хронологічний, рет-роспективний і порівняльний аналіз історико-педагогічних документів та матеріалів з метою отримання об'єктивних результатів дослідження.

Результати дослідження. Розглядаючи фізкультурно-спортивний рух в Україні на початку ХХ століття, слід зазначити, що часи в цей період був досить неспокійним. Поразка царського уряду в російсько-японській війні 1904-1905 років, революційні події 1905-1907 років та військові дії на полях Першої світової війни в 1914-1918 роках негативно вплинули на стан фізичного виховання й фізичної підготовленості молоді. Особливе занепокоєння щодо низького рівня фізичної підготовленості допризовної молоді стало проявляти військове відомство. Активізація його діяльності пояснюється тим, що недостатній рівень фізичної підготовленості допризовної молоді негативно впливав на боєздатність військ у майбутньому. Це значною мірою відбилосся на процесі воєнізації фізичного виховання та спорту. В 1910 році почали активно створюватися різного роду військові та військово-спортивні товариства. Великої популярності набули загони «потішних» та скаутів [11, с. 76].

Одним з активних організаторів «потішних» загонів в Україні був інспектор народних училищ Бахмутського повіту Катеринославської губернії (тепер м. Артемівськ Донецької області) А. А. Луцкевич, який, навчивши дітей строю і гімнастиці, за короткий проміжок часу створив загін „потішних” і в травні 1910 року представив на огляд царю. Для більш широкого залучення молоді в загони „потішних” була опублікована відозва «Союзу російського народу» про створення „потішних” при навчальних закладах та участі їх у різного роду оглядах [2]. Після цього, наприклад, лише в Одеському навчальному окрузі їх нараховувалось близько 80 тисяч. А 24 травня 1911 року в Петербурзі, на Марсово-му полі відбувся „найвищий” огляд шеститисячного загону „потішних”. У 1910 році в Росії також починає запроваджуватися скаутський рух. Його ініціатором був викладач Олександрійського військового училища Г. А. Захарченко. Він організував у Москві перший скаутський загін і перший виступив у пресі з пропагандою ідей скаутизму, розповів про засновника скаутського руху англійського генерала Р. Баден-Поуелла (1857-1941) й опублікував його фотопортрет [6]. Після цього почали створюватися загони скаутів з числа учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Для вступу в ці загони кожному юнаку необхідно було отримати дозвіл адміністрації навчального закладу, заплатити членський внесок та придбати відповідну форму для занять. У загонах скаутів учні вивчали військову справу, орієнтування на місцевості, топографію, прийоми надання першої медичної допомоги. Основними засобами фізичної підготовки скаутів були вправи „сокільської гімнастики”, легкої атлетики, рухливі та спортивні ігри, воєнізовані походи. Широкого поширення в навчальних закладах набула «сокільська гімнастика». В 1914 році почали активно організовуватися сокільські гуртки, які були об'єднані в «Союз російського сокільства» [11, с. 77].

Для об'єднання спортивних і військово-спортивних організацій та більш дієвого контролю за їх діяльністю царським урядом 7 червня 1913 року (за старим стилем) була введена посада „Головнопостерегаючого за фізичним розвитком

народонаселення Російської імперії" [9, с. 5]. На цю посаду було призначено генерал-майора В. М. Воейкова. Для ефективної діяльності його канцелярії було сформовано „Тимчасову раду в справах фізичного розвитку народонаселення Росії“, у яку входило 49 осіб [10, с. 3-4].

У роки Першої світової війни фізичне виховання в Росії ще більше піддається воєнізації. З метою підготовки резерву для армії у кінці 1915 року Канцелярія головностерігаючого за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії оголосила так звану «мобілізацію спорту», метою якої була організація й проведення на час війни допризовної підготовки осіб, яким належало призватися до війська [8]. До занять з допризовної підготовки залучалися учні випускних класів усіх навчальних закладів, яким виповнилось 16 років, та ті, що не навчалися в школах й могли бути призвані на військову службу. Учні, які були звільнені педагогічними радами від занять фізичними вправами на підставі рекомендацій лікаря, проходили лише теоретичну підготовку програми. "По-ложенням про мобілізацію спорту" (пункт 14), передбачалося створення на місцях спеціальних військово-спортивних комітетів із представників Міністерства народної освіти, місцевої адміністрації та військового відомства. До роботи також дозволялося залучати до 3-х представників гімнастичного товариства «Сокіл».

Вивчення архівних матеріалів засвідчує, що на початку січня 1916 року в усі регіони країни були розіслані «По-ложення про мобілізацію спорту» та програми занять [3, с. 5] і підготовлено підручник під назвою «Порадник з мобілізації спорту». Головним завданням мобілізації спорту, зазначалося в положенні, є виховання здорових, дужих тілом і духом, сміливих, спритних та витривалих людей, які знають більш того ті основи військової справи, які визначені в підручнику з мобілізації спорту.

У м. Ніжині Чернігівської губернії військово-спортивний комітет було організовано на основі розпорядження головностерігаючого 5 лютого 1916 року. Головою комітету та представником від Міністерства народної освіти було призначено директора міської чоловічої гімназії, статського радника, магістра слов'янської філології П. А. Заболотського. Представником від військового відомства був запрошений підполковник 419 пішої Подольської дружини В. В. Столяров. Обов'язки в комітеті від Міністерства внутрішніх справ виконував ніжинський поліцеймейстер В. В. Сухотін. Представником від Міністерства торгівлі й промисловості був призначений директор комерційного училища К. І. Чубін. Ніжинське педагогічно-гімнастичне товариство «Сокіл» у комітеті представляли: член «землевпорядкувальної комісії» статський радник Ч. В. Яновський та слідчий з важливих справ колежський радник В. О. Леонтович [3, с. 22]. Як бачимо, представництво у військово-спортивному комітеті було досить високого рівня, що свідчить про важливість виконання завдання з допризовної підготовки молоді, яке уряд покладав на діяльність цих комітетів.

Перше організаційне засідання Ніжинський військово-спортивний комітет провів 28 лютого 1916 року. На ньому був затверджений особовий склад комітету, поставлено завдання скоординувати, об'єднати та спрямувати свої зусилля на проведення дострокової військової підготовки в Ніжинському педагогічно-гімнастичному товаристві «Сокіл», інститутській гімназії князя Безбородька, міській чоловічій гімназії, комерційному училищі та вищих початкових міських училищах. У процесі проведення допризовної підготовки молоді великого значення надавалося фізичній підготовці. В циркулярі головностерігаючого зазначалося: «Виконуючи гімнастичні вправи, необхідно слідувати за правильністю їх виконання...» [3, с. 54]. Заняття пропонувалося проводити за таким розкладом:

Розклад занять з допризовної підготовки молоді

Дні	3/4 години	3/4 години	3/4 години
11.	Гімнастика, лазання, ходьба, біг	Стройова під-ка, с. 118-148, 211-212 «Порадника з мобілізації спорту»	Стрілецька під-ка, с. 149-208 «Порадника з мобілізації спорту»
22.	Польова гімнастика, ходьба, біг	Відомості обов'язкові для рядового, с.1-28; 87-117; 209-210 «Порадника з мобілізації спорту»	Польова служба, с. 213-217 «Порадника з мобілізації спорту»
33.	Гімнастика, лазання, ходьба, біг	Стрілецька під-ка, с. 149-208 «Порадника з мобілізації спорту»	Стройова під-ка, с.118-148; 211-212 «Порадника з мобілізації спорту»

За цим розкладом можна було проводити навчальні заняття кожного дня, але рекомендувалось «... не робити заняття досить тривалими та напруженими» [3, с. 48]. Крім цих занять з військової та фізичної підготовки, рекомендувалось навчати учнів плаванню, бігу на лижах, стрільбі з гвинтівки військового зразка, їзді на велосипеді, верховій їзді, водінню автомобіля та мотоцикла. Про це робилась відмітка в посвідченні, яке видавалось після закінчення курсів та проходження випробувань [4, с. 1]. Насправді ж, за відсутності в Ніжині матеріальної бази, заняття проводились в основному з гімнастики, легкої атлетики, стройової та теоретичної підготовки. Не проводилися військово-польові збори в таборах, польова гімнастика та стрільба в ціль з гвинтівки. Недостатнім було кадрове забезпечення військово-спортивного комітету, особливо не вистачало викладачів на яких «була крайня потреба» [3, с. 64]. Відсутнім було також спеціальне приміщення для занять, тому навчання проводились у приміщеннях навчальних закладів: міській чоловічій гімназії, інститутській гімназії, комерційному училищі, другому вищому початковому училищі та товаристві «Сокіл». Випробування проводились в приміщеннях технічного училища та міській чоловічій гімназії [3, с. 64].

Значний вклад в організацію Ніжинського військово-спортивного комітету та проведення дострокової військової підготовки зробило Ніжинське педагогічно-гімнастичне товариство «Сокіл». Воно об'єднало в собі всю військово-спортивну роботу, що проводилася в м. Ніжині серед допризовної молоді [3, с. 88]. У 1916 році на курси з дострокової військової підготовки записалося 152 учні, а закінчили й отримали посвідчення 120 осіб, 32 учні з різних причин не закінчили навчання [3, с. 64].

Загострення політичної боротьби на початку 1917 ро-ку значною мірою вплинуло на роботу військово-спор-тивних комітетів. Скоротилося, а в подальшому взагалі припинилося їх фінансування. Тому уповноваженим Тим-часової ради у справах фізичного розвитку народонаселен-ня Росії розпорядженням № 1616 від 15 липня 1917 року було припинено діяльність військово-спортивних коміте-тів. На підставі вище зазначеного та керуючись даними про те, що нових груп молодих людей для підготовки військо-вому строю не було набрано, з 1 жовтня 1917 року Ніжин-ський військово-спортивний комітет припинив свою діяль-ність [5, с. 13].

Висновки. Таким чином, вивчення та аналіз літературних джерел, періодичних видань та архівних матеріалів засвідчують, що в період 1916-1917 років на фі-зичне виховання та спорт посилюється воєнізація. Цьому сприяло ство-рення військово-спортивних комітетів, які значно посилили фізкультурно-спортивну роботу на місцях, про що свідчить активна діяльність Ніжинського військово-спортивного комітету серед допризовної молоді в м. Ніжині Чернігівської губернії. У зв'язку з цим перспективи подальших досліджень будуть при-свячені розвитку фізичного виховання та спорту серед учнівської молоді в наступні роки.

Література

Бойко О. Д. Історія України: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Д. Бойко. – К.: Академвидав, 2007. – 686 с.

Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині. – Ф.1124. – Оп. 1.-Спр. 82. – Арк. 1–8.

Відділ ДАЧО у м. Ніжині. – Ф.1 124. – Оп. 1. – Спр. 567. – Арк. 5-88.

Відділ ДАЧО у м. Ніжині. – Ф. 1 124. – Оп. 1. – Спр. 65 1. – Арк. 1.

Відділ ДАЧО у м. Ніжині. – Ф.1124. – Оп. 1. – Спр. 668. – Арк. 13.

Захарченко Г. А. Юные разведчики в Англии / Г. А. Захарченко // Русский спорт. – 1910. – №20. – С. 5–6.

Зубалій М. Олексій Бутівський – основополо-жник системи фізкультурної освіти / М. Д. Зубалій, В. М. Зубалій // Освіта і управління. – 2003. –№4. – С.137–140.

Правительственный вестник. – 1915. – № 297. – 23 декабря.

Русский спорт. – 1913. – № 24. – С. 28.

Состав временного правительства по делам физического развития народонаселения России // Русский спорт. – 1914. – №12. – 23 марта. – С. 3-4.

Филатов Ю.И. Физическая культура и спорт в России с начала XX века до Великой Октябрьской социалистической революции / Ю.И. Филатов // История физической культуры и спорта: учебник для учащихся средних физкультурных учебных заведений [под. ред. В. В. Столбова]. – М.: Физкультура и спорт, 1977. – С. 72– 83.

Николай Зубалій, Владимир Боровик История физического воспитания и спорта в подготовке допризывной молодежи к воинской службе

Аннотация. В статье рассматривается организационная деятельность Нежинского военно-спортивного комитета с мобилизации спорта в 1916–1917 годах, его влияние на физическую подготовку молодежи в регионе, раскрывается влияние спортивно-гимнастического общества «Сокол» в допризывной подготовке молодого поколения.

Ключевые слова: военно-спортивный комитет, мобилизация спорта, канцелярия главнонаблюдающего, общество «Сокол», физическая культура, воинская служба, допризывник, история, спорт, соревнования.

Mikola Zubaliy, Volodimir Borovyk History of physical education and sports training of pre-conseption to military servis

Annotation. The article is devoted to the activity of military-sport committee on mobilization sport in Nizhyn in Chernigiv in 1916-1917 years. Its influence on physical preparation of young people in region. Role of the sporting-gymnastic society «Sokol» in military preparations of the young generation.

Key words: military-sport committee, sport, «office of commander-in-chief», society «Sokol», physical education, military servise, pre-conseption, history, sport, competition.

М. Д. Зубалій, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук.

В. В. Боровик, викладач кафедри фізичного виховання Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.